

Âlûsî'nin Ğarâibu'l-İğtirâb Adlı Eseri (Sorular ve Cevaplar Bölümü)

Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd

Çev. İbrahim Türkoğlu

Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniv. İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf ABD, Zonguldak, Türkiye

brhmtrkg@gmail.com

Çeviri Makale

Geliş Tarihi: 15.11.2019

Kabul Tarihi: 06.12.2019

Ebu's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, Bağdat'ta 1217/1802 yılı Şaban ayının 14. günü cuma öncesi, köklü, sağlam, mütedeyyin ve içinden çıkan âlimlerle şöhret bulmuş bir ailede dünyaya gelmiştir.¹ Âlûsî'nin babası es-Seyyid Mahmûd Efendi'nin (ö.1246/1830) nesebi, baba tarafından Hz. Hüseyin'e (r.a.), anne tarafından Hz. Hasan'a (r.a.) ulaşmaktadır.² Âlûsî, tahsil hayatına reîsül-müderrişin olan babası Mahmûd Efendi'nin yanında başlayarak ondan Arap dili, Hanefî ve Şâfiî fıkıhı, hadis ve mantık risaleleri okumuştur.³ Âlûsî, babasından başka devrin meşhur âlimlerinden ders almıştır. Âlûsî, birçok medresede ders vermiş, Saltanat-ı Dâr-ı Âliyye müderrişi unvanına nâil olmuştur. Otuz yaşında Bağdat'ın Hanefî müftüsü olmuş (1248/1832), yaklaşık on beş yıl kadar bu vazifeyi ifâ etmiştir.⁴ Âlûsî, hakkındaki dedikodular yüzünden bu vazifeden 1263/1846 yılında azledildi. Fıkıh, edebiyat, şiir ve tefsir alanlarında maharet kazanmış olan Âlûsî, telif ettiği *Rûhu'l-meânî* adlı tefsiriyle tüm İslâm âleminde şöhret bulmuştur.⁵ Âlûsî, 1851 yılında hem tamamlamış olduğu *Rûhu'l-meânî* adlı tefsirini Padişah Abdülmecid'e takdim etmek ve hem de bir iftira sonucu görevinden haksız yere azledildiğini anlatarak hakkını aramak üzere İstanbul'a yolculuğa çıkmıştır.⁶ Yaklaşık yirmi bir ay

kaldığı İstanbul'da devrin önde gelen ilim ve devlet adamlarıyla görüşme, tanışma ve ilmi konularda müzakerelerde bulunma fırsatı buldu. İstanbul'dan dönüş yolculuğu esnasında sıtma hastalığına yakalanarak ömrünün son dönemlerini bu hastalıkla mücadele içinde geçiren Âlûsî, 25 Zilkade 1270/1854 tarihinde Bağdat'ta vefat etti ve Ma'rûf-i Kerhî kabristanlığına defnedildi.⁷

Âlûsî'nin, Bağdat'tan İstanbul'a dört ay süren gidiş yolculuğu sırasında Musul, Cizre, Diyarbakır, Erzurum, Sivas, Tokat ve Samsun'a uğramış, birçok âlim, edip ve şair tanımıştır. Bu yolculuğu sırasındaki temaslarını ve Bağdat'a dönüşünü de edebî bir üslûpla anlatan üç ayrı eser kaleme almıştır. Bunlar, *Neşvet'uş-şemûl fi's-seferi ilâ İslâmbûl*, *Neşvetü'l-müddâm fi'l-avdi ilâ Medîneti's-selâm* ve *Ğarâibu'l-İğtirâb ve Nüzhetü'l-elbâb fi'z-zehâb ve'l-ikâme ve'l-iyâb* adlı eserlerdir. *Neşvet'uş-şemûl* gidiş yolculuğu, *Neşvetü'l-müddâm* da dönüş yolculuğu hakkındadır. Ancak Âlûsî bu iki eseri, hatırladıklarını ve intibalarını unutmamak için yolculuk meşakkati ve meşguliyeti arasında kaleme aldığından her ikisini de kısa ve öz olarak telif etmiştir. Âlûsî, *Ğarâibu'l-İğtirâb* adlı kitabını Bağdat'ta kaleme almış ve daha önce İstanbul'a seyahatini anlattığı iki kitabını bir araya getirmiş ve onlarda bahsetmediği hususların ayrıntılarına girmiştir.⁸

¹ Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd, *Ğarâibu'l-İğtirâb ve Nüzhetü'l-elbâb*, Bağdat 1327, s. 5; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 1-3, Kahire 1976, c. 1, s. 250.

² Âlûsî, *Ğarâibu'l-İğtirâb*, s. 22; Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhu'l-meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'î'l-mesânî*, 1-15, thk., Seyyid Muhammed Seyyid-Seyyid İmrân, Dâru'l-hadîs, Kahire 1426/2005, c. 1, s. 197.

³ Âlûsî, *Ğarâibu'l-İğtirâb*, s. 5; Muhsin Abdülhamîd, *el-Âlûsî Müfessiran*, Matbaatu'l-meârif, Bağdat, 1968, s. 42.

⁴ Muhsin Abdülhamîd, s. 43-44; Abbâs el-Azzâvî, *Zikrâ Ebi's-senâ el-Âlûsî*, Bağdat 1958, s. 27-28.

⁵ el-Azzâvî, s. 9-10; Zehebî, c.1, s. 250-251; Muhsin Abdülhamîd, s. 39-55.

⁶ Âlûsî, *Ğarâibu'l-İğtirâb*, s. 25; Muhsin Abdülhamîd, s. 46.

⁷ Muhsin Abdülhamîd, s. 52-53; el-Azzâvî, s. 5; Zehebî, c. 1, s. 251.

⁸ el-Azzâvî, s. 90-91; Muhsin Abdülhamîd, 130-138.

Âlûsî'nin, *Ğarâibu'l-İğtirâb ve Nüzhetü'l-elbâb fi'z-zehâb ve'l-ikâme ve'l-iyâb* adlı eserinin Bağdat'ta bulunan el yazmalarının⁹ yanı sıra İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu (Arabî) 2565 numarada kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır. Bu nüsha 207 varaktır. Kitap, Bağdat'ta h. 1327 yılında Matbaatu'ş-Şâbender tarafından neşredilmiştir. Müellif eserinde, Musul'da iki gün kaldıktan sonra buranın kuzeyindeki Cizre'ye gidişini, buraya neden Cezîretü İbn Ömer¹⁰ denildiğini Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-buldân* adlı eserini kaynak göstererek verdikten sonra bazı yolcuların kendisine yönelttiği sorulara ve onlara verdiği cevaplara yer verir.¹¹ Bu soruların birçoğunun tasavvufî meselelere dâir olması hasebiyle husûsen tercüme etmeyi uygun gördük. Tercümede eserin h. 1327 tarihli Bağdat neşrini esas almakla birlikte, İstanbul Millet Kütüphanesi'ndeki el yazmasını da göz önünde bulundurduk. Tercüme edilen sayfalar baskının 71-91. sayfalar arası; el yazmanın 35, a.-43, b. varakları arasındadır.

Ğarâibu'l-İğtirâb (Sorular ve Cevaplar Bölümü)

Birinci Soru: Tarikatlar (Turuk), bid'atlar (bida') ve dine aykırı eğilimler (ehvâ) arasındaki fark nedir?

Cevap: Turuk, Seyyid Şerif Cürcanî'nin Ta'rifat'ında ifade ettiği gibi, Allah Teâlâ'ya sülûk eden sâliklere mahsus, menzillerin geçilmesi ve makamlardaki terakkî ile ilgili seyrdir (manevî yolculuktur)¹². Bida', [ـ] harfinin kesreli, [ـ] harfinin sükûnlu okunuşuyla bid'at kelimesinin çoğulu olup, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra dinde ortaya çıkan ve Kitap ve Sünnet'te aslı olmayan her şeydir. Allâme İbn Hacer'in, Şerhu'l-Erbâin en-Neveviyye'de ve el-Fetâvâ el-Hadîsiyye'sinde¹³ zikrettiği gibi bid'atin, hasene ve diğerleri olmak üzere kısımları vardır. Ehvâ, kasrla okunan (elif-i maksûreli) hevâ kelimesinin çoğulu olup, övülen ve yerilenle alakalı sevgi ve arzudur. Hevâ, daha çok yerilen şeylerle ilgili olduğundan yerilen arzular için kullanımı yaygınlaşmıştır. Ehvâ ise arzulanan yerilmiş işlerdir. Bunun da şer'î bir aslı bulunmayan yerilmiş bid'atlar için kullanımı yaygındır. Nitekim (bid'atlar) hevâdan ve nefsin şehvetinden (arzu ve isteğinden) ortaya çıkmıştır. Bu

üçü arasındaki fark açıklığa kavuştu. Fakat şunun da bilinmesi gerekir ki bugün insanların tarîk ve tarikat olarak isimlendirdikleri bazı şeylerde mezmûm/yerilmiş bid'atlar ve tehlikeli bazı eğilimler bulunmaktadır. Bunlardan Allah Teâlâ'ya sığınırız.

İkinci Soru: Tarikatler hangi şeyle (birbirlerinden) ayrılır?

Cevap: Bunlar, seyrde ve menzillerin geçilmesi için binetler ve makamlarda terakkî için basamaklar olan amellerdeki farklılığın durumuna göre değişkenlik gösterir.

Üçüncü Soru: (Malumdur ki) vird ancak vârid olanın (Kitap ve Sünnet'te zikredilenin) en efdalinden olur. Sûfînin, ihtilaf ya da ittifak etsinler fark etmeksizin fakihlere ittiba etmesi gerekir. Ona gerekli olan, ihtiyata uygun ve en güzelle amel etmesidir. Kelime-i tevhidin ve kalple lisan zikrinin cem edilmesi (aynı anda yapılması) hususunda da ihtilaf edilmediğine göre bazı sûfîler niçin sadece kalbî zikir üzerinde duruyor ve onu cem'e (kalple lisan zikrinin aynı anda yapılmasına) tercih ediyorlar; mürîdin ilk virdi olarak, efdaliyeti hakkında (birçok haberin) vârid olduğu kelime-i tevhidin dışındakileri vazife olarak veriyorlar?

Cevap: Allâme İbn Hacer, el-Fetâvâ el-Hadîsiyye'de şöyle demiştir: لا إله إلا الله (الله) zikri, ehl-i zâhir (ulemâ) nezdinde mutlak olarak lafza-i celâl (الله) zikrinden efdaldir. Ancak ehl-i bâtına (tasavvuf ehline) göre ise durum, sâlikin hâlindeki farklılığa göre değişkenlik arz eder. İşin başında olanların ve ağyârı müşahede ve bununla bağlantılı olan şeylerden, nefsiyle birlikte kaldığı için iradesinden ve şehvetlerinden ayrılamamanın acısını çekenlerin sultan-ı zikir ve bundan hâsıl olan cezbe-i Hakk, kendisini tamamen kuşatıncaya kadar nefiyden sonra isbata لا إله إلا الله (الله) zikrine) devam etmeye ihtiyacı vardır. Bu cezbeler, onu şehvetlerinden, iradesinden, hazlarından ve nefsinin bütün meyillerinden çıkarıncaya kadar (sâliki) istilâ ettiğinde ağyârı müşahedededen uzaklaşır; Hakk'ı murakabe ve O'nu müşahede kendisini kuşatır. Bu durumda cem ehadiyyetinin¹⁴ hakikatlerinde ve ezeli

⁹ el-Azzâvî, s. 91; Muhsin Abdülhamîd, s. 135.

¹⁰ Şırnak iline bağlı Cizre ilçesi diye bilinen yer, Hasan b. Ömer b. Hattâb et-Tağlibî tarafından tesis edildiği için XVI. yüzyıla kadar Cezîretü İbn Ömer diye adlandırılmıştır. (Bkz.: Metin Tuncel - Abdülkerim Özaydın, "Cizre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, s. 37.)

¹¹ Âlûsî, *Ğarâibu'l-İğtirâb*, s. 66, 71-92.

¹² Bkz.: Cürcanî, Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rifât*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, Beyrut 1405, s. 183.

¹³ Bkz.: İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Hadîsiyye*, Dâru'l-fikir, trs., s. 109.

¹⁴ Sıfat ve isimlerin varlığı ve yokluğu (ispatı ve iskatı) söz konusu olmaksızın zatı zat olarak dikkate alma mertebesidir. (Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İst. 2012, s. 27.)

ve yegâne şuhûdda¹⁵ müstağrak olur¹⁶ (onda kendini kaybeder). Onun durumuna en uygun olan, ağyârı hatırlatan şeylerden yüz çevirmek, sadece haline uygun olan lafza-i celâl zikrinde istiğraktır. Çünkü hazlarının kemâli, mutluluğunun ve nimetinin devamı, edebinin ve muhabbetinin son noktası bununladır (lafza-i celâl zikriyledir)¹⁷. Sadece bu değil, sâlik bir de bu makama ulaştığında ve nefsinin, bu makamı kabul etmemek maksadıyla, ondan başkasını müşahedeye dönmeye zorlamak isterse, onun nefsi mutmainnesi vehbî hakikatlerden, tadarak elde edilen lütuflardan ve ledünnî lütuflardan müşahede ettiği şeyler sebebiyle ona itaat etmez. Şüphesiz sana, kendisini hatta ardındakileri de açma hususunda zikrettiklerimizi istidlâl edeceğin bir kapı açtık ki; bütün kınama ve kaygıdan salim olan sâlikler topluluğunun maksatlarını anlayasın. Kendini onlara teslim et ki, güvende olasın. Onların hakikatlerinden bir hakikati bile tenkid etme, yoksa pişman olursun. Bilakis sana ayan olmayan hususlarda “Allah Teâlâ en iyi bilendir” de. (Allâme İbn Hacer’in sözü burada) sona erdi.¹⁸ Bu, vird sorusunun cevabıdır. Daha efdal olan kalple lisan zikrinin cem edilmesinden sadece kalbî zikre dönülmesi hususundaki cevap, aynı şekilde bu Allâme (İbn Hacer)’in ifade ettiği şekildedir¹⁹. O (Allâme İbn Hacer), bu duyduklarına ilaveten şunları demiştir: Kalp ve lisan zikri, zâhir ulemâ nezdinde mutlak (herhangi bir şartla kayıtlanmamış) olarak daha efdaldır. Tarikat ehline göre ise –şayet dikkatini verdiysen- bundan öncekilerden anlayacağın üzere bu hususta ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Zira (lafza-i celâl zikrinde) müstağrakın başına, kendisiyle diline gem vurulduğu, hayret²⁰ ve dehşet²¹ makamının en sonuna gelip çattıran haller gelir de konuşa bilmez (konuşmaya gücü yetmez), bu hallerin yüceliğiyle bezenilen şeyler, irfan ve kemâl denizlerinde müstağrak olunanlar sebebiyle istiğrak eder. Kısaca bu lütuflara ulaşmadan evvel sâlik için evlâ olan, hakikat

ve şeriat yollarını camî şeyhinin kendisine emrettiği şeyleri devam ettirmesidir. Zira o, en kudretli tabiptir. O, tadarak elde edilen lütufları ve Rabbânî hikmetlerinin muktezasınca her nefse, şifasına uygun ve gıdasına münasip olanı verir. Şayet onun (sâlikin) bu şekilde bir şeyhi yoksa diliyle ve kalbiyle (لا إله إلا الله) zikrinden ayrılmaz. Bilakis kendisine iki durumdan hangisinin daha hayırlı olacağını bilmesi açılıncaya ve şuhûdu’l-’aynda terakkî edinceye kadar bu duruma devam eder. Allah Teâlâ, ihsanı ve keremiyle bizde bunu gerçekleştirsin. (Allâme İbn Hacer’in sözü burada) sona erdi²². Belki de sen şöyle diyorsun: Meşayihin bu husustaki görüşleri, fukahanın görüşlerine muhaliftir. Dolayısıyla söyleyeni müctehid olmadığı halde (onların) bu görüşünü nasıl alacağız? Biz de deriz ki: Görüldüğü kadarıyla, hak olan hiçbir tarikat yoktur ki, onun silsilesinde bir ya da daha fazla müctehid bulunmasın. Şayet tecezzi-i içtihad²³ ile söyleyecek olursak durum çok daha net ve belirgin olur. Belki de sen, “Öyleyse onlar, (bu) zikredilenleri nereden aldılar?” diyorsun. Biz de deriz ki: Mukallide, müctehidin kaynağını bilmek gerekmez. Bununla birlikte şöyle deriz: Kaynağın Hz. Nebî (s.a.v.) olması caizdir. O (s.a.v.), Ashabından (r.anhum) bazılarına bir şey öğretir ve onlara bunu yapmasını emrederken, başka sahabede bunun dışında bir yol izliyordu. Bu, istidatların farklılığı; kabiliyetlerin çeşitliliği; esmâ, ezkâr ve evrâdın tesirlerinin farklı olması sebebiyledir. Aynı şekilde beden hastalıklarının tesirlerindeki farklılıklar da böyledir. Bunun için bazı hastalıklar sarımsak, pırasa ve soğanla tedavi edilirken, malumun olduğu üzere efdaliyetinde şüphe olmayan süt ve balla tedavi edilmezler. Bilakis balın insanlar için şifa olduğu belirtilmekle birlikte bazı fakihler, safra hastalarının onu yemesinin haram olduğunu ifade etmişlerdir. Mürşid-i kâmil için, Seyyidü’l-beşer’in (s.a.v.) nurundan aydınlanma hususunda çok daha fazla pay vardır. Bunun için, Hz. Nebî’nin (s.a.v.)

¹⁵ Şühûd, Hakk’ı Hak ile görme; İlahi tecellileri temaşa, mana âlemini seyretmedir. (Süleyman Uludağ, s. 337.)

¹⁶ Sâlikin ilahi sevginin istilası altında sevgiliyi temaşa ederken, maddî âlem ve mâsivâ hakkında hiçbir his, idrak ve şuura sahip olmamasına istiğrak, bu halde bulunana da müstağrak denir. (Süleyman Uludağ, s. 193.)

¹⁷ Bu cümlede geçen “لذاته” kelimesi el yazma nüshasında “لذاته” şeklinde geçmektedir. Tercüme de buna göre verilmiştir. Bkz.: el-Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd, *Garâibü’l-İğtirâb ve Nüzhetü’l-elbâb fi’z-zehâb ve’l-ikâme ve’l-iyâb*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Arabî, no: 2565, vr. 35^b.

¹⁸ Bkz.: İbn Hacer, *el-Fetâvâ*, s. 53.

¹⁹ Bu cümlede geçen “نكر” kelimesi el yazma nüshasında “نكره” şeklinde geçmektedir. Tercüme de buna göre verilmiştir. Bkz.: el-Âlûsî, *Garâibü’l-İğtirâb*, vr. 35^b.

²⁰ Hayret, kalbe gelen bir tecelli sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesidir. (Süleyman Uludağ, s. 163.)

²¹ Dehşet, aniden görülen maşukun heybetinden âşkın aklının başından gitmesi ve ne yapacağını bilmez halde kalmasıdır. Kul, aklını esir alarak ona hâkim olan bu makamda, hayrettedir. (Süleyman Uludağ, s. 101; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay., Ankara 2014, s. 120)

²² Bkz.: İbn Hacer, *el-Fetâvâ*, s. 53.

²³ Müctehidin bazı mesâilde müctehit olup bazılarında olmaması hali. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar neş. İst. 2010, s. 554.)

sohbetiyle müşerref olan kimsenin durumunun kendisine inkişâf olması gibi, tarikatının içindeki birinin durumunun kendisine (mürşid-i kâmile) inkişâf olması tabiidir. Sahih ya da hasen bir haberde şöyle geçmektedir: “Mü’minin ferasetinden sakının! Çünkü o Allah’ın nuruyla bakar.” Feraset, yakînün mükâşefesi²⁴, gaybın muayenesidir²⁵ denilmiştir. Yine o, meânînin (manaların) idrak edildiği, kalpte parlayan nurların parıltılarıdır, denilmiştir. Bunun manasıyla ilgili çok şey denilmiştir. Sonra, kaynak olarak bu kadarı yeterlidir. Zikri, kelime-i tevhid ve lafza-i celâl’e hasretme ve kalple lisan zikrinin cem edilmesi (aynı anda yapılması) ve sadece kalbî zikir hususunda Hz. Nebî’nin (s.a.v.) fiiliyatının olması gerekmez. Meşayihin bu hususta bir başarı elde etmiş olmalarıyla birlikte ziyade/fazlalık daha hayırlıdır. Evet, Allâme’nin (İbn Hacer’in) cem’ ve ifrâd, müstağrak vd. şeklindeki cevabında, sorunun müzakeresini halletmeyen ve kıyılı kâli bitirmeyen bir durum vardır. Nasıl! Bazı önemli tarikatların meşayihinin en başta mürîde kalbî zikri emrettiklerini görüyoruz. Belki de o vakit onun (mürîdin), kemâl ve irfan denizlerine değil de sadece cehalet ve kusur denizlerine dalması vardır. Onlara bu hususta soru yöneltildiğinde sadece kalbin ifrâdının efdaliyeti hususuna delalet eden konuda başarılı olduklarında ve kalple zikre lisan katıldığında “düşüncenin toplanması ihlal olur” sözünde ısrar ederler (buna sarılırlar). Aynı şekilde onun (Allâme İbn Hacer’in), cevabın ilk bölümünün başında “nefiyden sonra isbata devam etmeye ihtiyacı vardır” şeklindeki sözünde bir tartışma vardır. Zira aşikâr olan, kelime-i tevhide devam etmeye ihtiyaç duyar (şeklinde olmalıdır) ki mesela; o, en mühim maksudun isbat olduğuna işaret etmek için bunu seçmiştir (şeklindeki) ifade, kötü sözden hali değildir. Fakat bu bir tartışmadır, gizlenmediği gibi maksuda da zarar vermez. “Kısaca /والحاصل/ diye başlayan ve devamındaki sözü ne kadar da münasiptir. Fakat o üstad, kartal yumurtasından daha kıymetlidir yani bulunması zor ya da imkânsızdır. Görünüşe ve tekkelerde oturmaya aldanma.

Görünüştaki benzerlik

Asıldaki (görünüştün aksi olan) benzerliğe delil değildir.

Bir burçta iki gezegen bir araya gelir/birleşir Fakat Satürn (gezegeni) Jüpiter gibi değildir²⁶ Benim, satırların almayacağı kadar söyleyecek sözüm var; onu, mürşid-i kâmillerin herhangi birini inkâr babından zannetme. Bana göre meşayih inkâr kusurların en kötüsüdür ki, onu da ancak boğazı yırtılırcasına anıran eşekler işler. Bir de başka bir durum var ki, onun zikriyle söz uzar. Onu yaymak suretiyle, cahil mutasavvıfların eşeklerinin anırtısını (karşı cevaplarını) duymaktan nefret ediyorum.

Dördüncü soru: Fakih hangi şeyle sûfî olur?

Cevap: Fakih, sûfilerin –Allah Teâlâ onların saf sırlarını mukaddes kılsın, bizim kalplerimizi onların hoş nefesleriyle canlandırсын– sülûk ettiği şekilde sülûkuyla sûfî olur. Bu da, kötü huylardan arınma (tahalli) ve faziletli olan her çeşit (huyla) bezenme (tehalli) sonucunda olur. Tasavvufun manasında – yerinde de mezkûr olduğu üzere– büyük bir ihtilafa düşmüşlerdir. el-Fetâvâ el-Hadîsiyye’nin sonunda ondan (onunla ilgili) kıymetli nükteler bulunmaktadır, ona müracaat et. es-Seyyid (k.s.) şu hususta karar kılmıştır: Zâhiren şer’î âdâba riâyette, âdâbın hükmü zâhirden bâtına yayılır; bâtunen şer’î âdâba riâyette, âdâbın hükmü bâtından zâhire yayılır. Böylece her iki hükümle edeplenme için büyük bir kemâl meydana gelir. Büyüklükten biri şöyle demiştir:

İnsanlar sûfî hakkında niza ettiler ve ihtilafa düştüler

Onların hepsi meşhur olmayan sözler söylediler

Ben bu ismi hiç kimseye verecek değilim

Temiz (sâfî) ve yün giyen(sûfî) bir gençten başkasına ki o sûfî olarak isimlendirildi²⁷

Hastalığı ve şifasını bilen kâmil bir şeyh elinde sülûk etmeksizin, sûfînin sahip olduklarını, fakihin elde etmesi nadiren gerçekleşir. Bugün fakihlerin çoğu aktarlar gibidir ki onlar, ilaçları bilirler ama özelliklerini bilmezler ya da bunu bilirler ancak bu özelliğin fayda verdiği hastalığı bilmezler veyahut bunu da bilirler fakat ne kadarın fayda vereceğini bilmezler. Eğer fakihsen fikhun seni aldatmasın. Rabbine (c.c.) tahalli ve tehalli ile yönel ki itibarlı olasın. İtap ve kınamayı hak etmemek için mutasavvıfların yoluna sülûk et.

Kendisine ağlasın ömrü ziyan olan

Yoktur onun dünyadan ne nasibi ne de payı²⁸

²⁴ Mükâşefe, keşif hali, kalp gözünün açılması, gayb âleminin görülmesini sağlayan haldir. (Süleyman Uludağ, s. 260)

²⁵ Muayene, bir şeyi bütün özellik ve nitelikleriyle şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıkça bilmektir. (Süleyman Uludağ, s. 253)

²⁶ Beyitler, Fâtümîler dönemi edip ve şairi İbn Kalâkıs’e (ö. 567/1172) aittir. (Bkz.: Divân-u İbn Kalâkıs, Neşr: Halîl Mutrân, Mısır 1323/1905, s. 37.)

²⁷ Şiir, Horasanlı mutasavvıf şair Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed el-Büstî’ye (ö. 470/1077’den sonra) aittir. (Bkz.: Divân-u Ebi’l-feth el-Bustî, thk. Dürriyye el-Hatîb – Lütfî es-Saffâl, Dımeşk 1410/1989, s. 134.)

²⁸ Beyit, mutasavvıf şair Ebû Hafs İbn Fariz’in (ö. 632/1235) şiirindedir. (Bkz.: Şerhu Divân-ı İbni’l-Fâriz, 1-2, Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, Lübnan 1424/2003, c. 2, s. 275.)

Aramadan edebe, ciddiyet olmadan vadolunan vuslata nâil olacağını zannetme.²⁹ Bu da kesat kuruntular ve – Allah seni ıslah etsin- bozuk düşüncelerdir.

Elde edemeyeceğin dünyayı istediğini görüyorum

İstemediğin ahireti nasıl elde edeceksin³⁰

Allah Teâlâ'dan tevâfik ve en doğru yola hidayet isteriz.

Beşinci soru: Takrîrî ve tahrîrî olarak üstadın elde edilen terbiye ve vaaz nedir?

Cevap: Terbiye, doktorun hastasına sunduğu tedavi gibidir. Dolayısıyla bu (tedavi), hastalığın ve onun seviyesinin, ilacın ve onun miktarının bilinmesine dayanır. Bazen terbiye, mürebbî şeyhin (şeyh-i terbiye) nefsi-i kutsiyesinin himmetini, terbiye ettiği kimseye teveccühü³¹ ile olur. Bunun benzeri kaplumbağa ya da başka bir hayvan hakkında söylenen, “o, yumurtasına bakarak onu yetiştirir, ne zaman bakmakta ihmalkâr davranırsa yumurta bozulur” şeklindeki sözdür. İnsaflı olanın da malumu olduğu üzere bununla vaaz arasında ne kadar da çok fark vardır.³²

Altıncı soru: Hadiste geçtiği gibi ümmet hangi şeyle yetmiş küsur fırkaya ayrılır ve neden mürted, ayrılan ümmetten bir fert olmuyor?

Cevap: Ayrılma akâidedir. Hadiste ümmetten kastedilenin ümmet-i davet olduğu takdir edildiğinde mürtedle ilgili herhangi bir soru yoktur. Nitekim bunu, hadisin şârihlerinden biri tasvip etmiş ve ondan da el-Akâidü'l-Adudiyye Şerhi'nde muhakkik ed-Devvânî nakletmiştir.³³ Ancak hadiste geçen ümmetten kastedilenin ümmet-i icabet –ki, bunlar Hz. Peygamber'e (s.a.v) iman edenlerdir- olduğu takdir edildiğinde ki zâhir olan da budur. Çünkü çoğunlukla hadiste bu üslup üzere vârid olduğunda bununla ehl-i kible kastedilir; iftirak hadisinin diğer rivayetlerinde de bunu teyid eden durum söz konusudur- denir ki; lazım³⁴, ümmetten olması vasfıyla iftirakın önüne

bizzat geçti. Misâlen Ğurabiyye'de³⁵ olduğu gibi şayet onda hâsıl olan iftirak, inkâr olarak meydana gelmişse onun iftirakla götürülmesi zarar vermez. Bu, Müslüman kâfir oldu; canlı öldü; sağlıklı hastalandı vb. şeklindeki sözlerin gibidir ki; (bunda) bir problem yoktur. Etraflıca düşün! Dikkat et!

Yedinci Soru: Allah Teâlâ'nın yolu, “Hz. Peygamber (s.a.v.) bize bir çizgi çizdi, sonra “bu, Allah'ın yoludur” dedi. Sonra bunun sağına ve soluna da çizgiler çizdi, arkasından da şu açıklamayı yaptı: Bunlar muhtelif yollardır. Her biri üzerinde (kötülüğe) davet eden şeytan vardır.”³⁶ hadisinde zikredilen yollardan hangi şeyle ayırt edilir?

Cevap: Bu, şeriata uyması ve muhalefetiyle bilinir. Şeriata uygun olan, Allah Teâlâ'nın yolu; şeriata muhalif olan da (Allah Teâlâ'nın yolunun) aksidir. Allah Teâlâ'nın şu sözü, bunun hakkında bilgi veriyor: “De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz.”³⁷ (Allah Teâlâ'nın yoluna) uygun olanın diğerlerinden ayırt edilmesi ile ilgili, Huccetü'l-İslâm el-Gazâlî'nin bazı kitaplarında zikrettiği ölçüler vardır ki, bunları sıralamak sözü uzatır. Ancak İslâmî fırkalardan sapıtmuş olan her bir fırka kendisinin şeriata uygun olduğunu iddia eder.

Herkes Leylâ'ya, âşık olduğunu iddia eder

Leyla bunu onlar(dan birine) itiraf etmemişken³⁸

Sevizinci Soru: Bu davetçi hangi şeyle bilinir?

Cevap: Zikrettiklerimizden, az bir dikkatle ortaya çıkmaktadır.

Dokuzuncu Soru: Bu hadis, halkın “şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” sözüyle çelişiyor mu? Zira bu söz, her hâlükârda şeyhe tam uyuyor.

Cevap: Resûlullah'ın (s.a.v.) sözünden sonra herhangi birinin sözü yoktur. Allah Teâlâ'nın sözü hariç, bu söze

²⁹ Bu cümlede geçen “الارب” kelimesi el yazma nüshasında “الادب” şeklinde, “دعد” kelimesi de “دعد” şeklinde geçmektedir. Tercüme de buna göre verilmiştir. Bkz.: el-Âlûsî, *Garâibü'l-iğtirâb*, vr. 37^a.

³⁰ Beyit Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî'ye (ö. 400/1009'dan sonra) aittir. Ancak Garâibu'l-iğtirâb'da “أراك تطلب دنيا ... فكيف تترك أخرى لست تطلبها” şeklinde iken el-Askerî'nin Divan'ında “أصبحت تطلب دنيا لست تتركها ... فكيف تُترك أخرى لست تطلبها” şeklindedir. (Bkz.: Ebû Hilâl el-Askerî, *Dîvânü'l-meânî*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Lübnan 1414/1994, s. 530.)

³¹ Teveccüh, şeyhin, bütün manevi gücünü ve ruhani tesirini müridin kalbi üzerine yoğunlaştırarak ona feyz akıtması, onu büyük bir manevi değişime uğratması şeklinde açıklanmaktadır. (Süleyman Uludağ, s. 357.)

³² Bu cümlede geçen “المصنف” kelimesi el yazma nüshasında “المصنف” şeklinde geçmektedir. Tercüme de buna göre verilmiştir. Bkz.: el-Âlûsî, *Garâibü'l-iğtirâb*, vr. 37^a.

³³ Bu cümlede geçen “عن” kelimesi el yazma nüshasında “عنه” şeklinde geçmektedir. Tercüme de buna göre verilmiştir. el-Âlûsî, *Garâibü'l-iğtirâb*, vr. 37^b.

³⁴ Lazım, bir şeye tabi olan ve ondan ayrılma imkânı bulunmayandır. (Mehmet Erdoğan, s. 325.)

³⁵ Ğurabiyye, Hz. Peygamber (s.a.v.), iki karganın (ğurâb) birbirine benzemesi kadar Hz. Ali'ye benzediği için Cebrâil'in (a.s.) vahyi yanlışlıkla Hz. Ali yerine Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirdiğini iddia eden aşırı Şii bir gruptur. Bkz.: el-Bağdâdî, Abdulkâhir, *el-Fark Beyne'l-Firak*, Kahire 1924, s. 250; Mustafa Öz, “Gâliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, s. 336.

³⁶ İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen-i İbn Mâce*, İst. 1982, Mukaddime, 1, (Hadis no: 11).

³⁷ Yûsuf 12/108.

³⁸ Beyit farklı kişilere nisbet edilmektedir. (Bkz.: Şihâbüddîn Ahmed b. Hâcele, *Dîvânü's-sabâbe*, Dâru ve Mektebetü'l-hilâl, Beyrut 1407/1987, s. 4.

denk hangi söz vardır? (İmam) Mâlik'ten rivayet edildiğine göre o, bir konuda hadis zikretmiş bunun üzerine orada bulunan bazı kimseler de "Ebûbekir şöyle dedi; Ömer şöyle dedi" dediklerinde (İmam) Mâlik "Allah'tan sakının, Allah'tan sakının! Neredeyse üzerinize gökten taş düşecek. Ben size "Resûlullah (s.a.v.) dedi" diyorum, siz de "Ebûbekir şöyle dedi; Ömer şöyle dedi" diyorsunuz." Resûlullah'ın (s.a.v.) sözünün yanında, Şeyhayn'ın (Ebûbekir ve Ömer) (r.a.hüma) sözü ve ehemmiyeti yok olup gidiyorsa, telaffuzda 'dan (yoktan/hayırdan) daha küçük olan kimsenin sözü hakkında ne söylenebilir? Bunun için şöyle dememiz gerekir: Halkın sözündeki şeyhten murad, onların "şeyhi şeytandır" sözünün yerine Resûlullah'ın (s.a.v.) getirdiklerine tâbi olan kâmil şeyhtir. Çünkü buna (Resûlullah'ın (s.a.v.) getirdiklerine) tâbi olmayan şüphesiz şeytana tâbi olur. Şüphesiz bu konuda bulunan ve elde edilenin en mühimi şudur: Şeytana tâbi olmanın farklı mertebeleri vardır. Hatta ona tâbi olanlardan bazıları ondan daha zararlıdır. Bilakis kendisinden kaynaklanan bazı işlerde o, onun şeyhi olur. İnsan ve cin şeytanlarının şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırız.

Onuncu Soru: Takip edilecek yol, *el-Fetâvâ*'sında tasavvuf senedinin Hasan-ı Basrî'ye ondan da Hz. Alî'ye (kerremallâhu vecheh) ya da Üveys el-Karnî'ye ondan da Hz. Ömer'e (r.a.) ittisalini şart koşan el-Heytemî'nin³⁹ sözü mü yoksa muasırların, onun (tasavvuf) senedinin Sıddîk-ı Ekber'e (r.a.) ittisali şeklindeki ittifakı mı olacak?

Cevap: el-Heytemî'nin sözü, şayet (onun olduğu) doğruysa bu sakıncalıdır. Doğru olan, Kadiriyye Tarikatı'nın senedi gibi muhaddisler nezdinde ya da Nakşibendiyye Tarikatı'nın meşhur senedi gibi muteber meşayih nezdinde makbul bir senetle sahabilerden (r.anhüm) bir sahabîye ulaşan her tarikatın sahih olduğudur. Bu (durum) onda (tarikat senedinde) ruhanî usûlle almak olması sebebiyle hadis ehlinin senetlerinden farklı olmakla birlikte bu (usûl) ehlullah nezdinde makbuldür. Sonra soruda onun (tasavvuf) senedinin Sıddîk-ı Ekber'e (r.a.) ittisali hususundaki ittifak hakkında zikredilen de sakıncalıdır. Zira İslâm beldeleri –Elhamdulillah– Hz. Alî'ye (kerremallâhu vecheh) ittisal eden tarikatlarla doludur hatta onlar cemaat yönünden de çokturlar.

Ben, sıhhatinde bir problem bulunan kalbî sened olduğu için, tarikat senedi Hz. Ömer'e (r.a.) ittisal eden bir ya da iki kişi dışında kimseye rastlamadım. Hâsılı Resûlullah'tan (s.a.v.) makbul bir senetle bize ulaşan her şey başımız gözümüz üstünedir (kabulümüzdür). Buna muhalif olanları, cahil insanlar hüsnü kabul ile karşılasalar da arkamıza savurup atarız. Başarı Allah Teâlâ'dandır. Noksan sıfatlardan münezze olan Allah, ne güzel mevlâ ne güzel dosttur.

On Birinci Soru: Cezbe-i Rahmânî ile cezbe-i şeytânî arasındaki fark nedir?

Cevap: Cezbe-i Rahmânî, zikirle meşguliyet, vaaz ya da Kur'ân dinlemek vb. şer'î emir vasıtasıyla hâsıl olan Rahmânî vâridir⁴⁰. Bundan (vâriden) dolayı sâlikin gücü, kuvveti azalır ve bunun üzerine o (sâlik), ondan (vâriden) korkar. Bazen hapşırık ve öksürüğe benzer şekilde şuuru yerinde olmakla birlikte bağırır. Bundan dolayı bu hal başına gelen kimse ayıplanmaz ve abdest de yenilenmez. Bu, o vakit güç kuvvet azaldığı için çoğunlukla sülûkun başlangıcında sâlikin başına gelir. Bu durum, gönülleri vâridâta geniş olan kâmillere nadiren gelir. Bu da çoğunlukla, Resûlullah'ın (s.a.v.) ashabının başına geldiği gibi, onların (kâmillerin) çok ağlamaları, itmi'nân ve istiğrak (şeklinde) olur. Sahabede bağırma ve benzeri durumlar, nübüvvet kandiliyle aydınlanmak suretiyle kalplerinin genişliği ve gönüllerinin inşirahı sebebiyle meydana gelmemiştir. Onların (sahabenin) mübtedîleri⁴¹, diğerlerinin müntehîleri⁴² gibidir. Zira onlar, En Büyük İksir (Hz. Peygamber s.a.v.) ile muvaffak oldular. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzunda tevâcüd meydana geldiği ya da O'ndan (s.a.v.) (tevâcüd) sadır olduğu hatta omzundan cübbesinin düştüğü – ve sair- ile ilgili nakledilenler yalandır, bunların aslı yoktur. Bid'atini ve iddialarını yaymak için bunları uyduranlara Allah Teâlâ lanet etsin. Zikredilen vârid sebebiyle Allah Teâlâ'nın kulunu, önceki halinden daha yüce ve daha değerli bir hale dönüştürmesine Cezbe-i Rahmânî denir. Aynı şekilde (Cezbe-i Rahmânî'ye), Allah Teâlâ'nın kulunun kalbini kendisine çekmesi, onu nefis şahininin pençelerinden kurtararak ünsünün⁴³ (ünsiyet) ve kudsünün⁴⁴ (kudsiyet) bahçelerinde onu hür kılması da denir. Bunun alameti şevk, ibadet ve kalbin dünyaya bağlılığının zayıflaması veya cezbenin kuvvetine ve zayıflığına göre tamamen ondan

³⁹ el-Heytemî, s. 126.

⁴⁰ Vârid, kulun kastı olmaksızın gaybden (HaK'tan) kalbe gelen manalardır. (Süleyman Uludağ, s. 374.)

⁴¹ Mübtedî, tam anlamıyla kendini Allah'a veren ve seyr u sülûke azm kuvveti ile başlayan kişi anlamına gelir. (Ethem Cebecioğlu, s. 345.)

⁴² Müntehî, seyr u sülûkte sona ulaşan kimsedir. (Ethem Cebecioğlu, s. 350.)

⁴³ Üns, kalbi, mahubun, yani Allah'ın sevgisiyle dolduran mutluluk ve sevinçtir. (Ethem Cebecioğlu, s. 509.)

⁴⁴ Kuds, Allah velilerinin her türlü pislikten arınmış kalbi, iç âlemidir. (Ethem Cebecioğlu, s. 292.)

(dünyadan) vazgeçmesidir. Bazen cezbe, kendisiyle birlikte hiçbir şekilde sahv⁴⁵ kalmayacak derecede kuvvetlenir. Bunun üzerine kul, Rabb'de mustağrak halde sekr-i⁴⁶ kalb olarak devam eder. Böyle durumda şeriat, başkalarına yasak olan şeyler o anda kuldan sadır olduğunda, kendisinden teklif kaldırıldığı için onu mazur görür. Aynı şekilde denilmiştir ki; insanlardan bazıları kendisiyle birlikte namaz ve benzerlerinin (ibadetlerin) geçirildiği (cezbe) durumlarını Cezbe-i Rahmânî olarak addetmez ve şöyle der: Meczûb, ibadet vaktinde muhafaza edilmiş olmalıdır. O, bunu meczûb ile mecnun arasındaki farklardan biri olarak saymaktadır. Dolayısıyla (bu durum) iyi düşünülün! Cezbe-i şeytanîye gelince o, çoğunlukla zahirî şeriatın dışında bir emir vasıtasıyla meydana gelen, haram olan nağmeleri dinlemek suretiyle bağırın, çığlık atan, iç çeken ve kendinden geçende olduğu gibi nefsin sınırlarını harekete geçiren, nefsin sakinliklerini harekete geçiren şeytandan bir vesvesedir. Bazen de tasavvur edene güzel görünen ve onun hoşuna giden mâşukun hayal edilmesinden meydana gelir. Bunun alameti, cezbe-i şeytanî sahibinin, ihmalkârlığına pişman olmaması ve zerre miktarınca da olsa kendisini Rabb'ine yakınlaştıracak şeylere ihtimam göstermemesidir. Haram nağmeleri dinleyerek bağırıp çağırın, kafasını şiddetle vurmasıyla taşları yaran ve ezen şekilde gördüklerimiz, namazı terkeden, shehevâta tâbi olan, haramları helal sayan, günahları işlemeyi helal sayan kimselerdir. Allah Teâlâ bizi ve Müslümanları bundan korusun, bizleri o davranışlara sülûk ettirmesin. Bunun (cezbe-i şeytanînin) başka isimlendirmeleri de vardır ki, az bir tefekkürle Cezbe-i Rahmânî hakkında zikrettiklerimizden öğrenebilirsiniz. Dolayısıyla iyice tefekkür et.

On İkinci Soru: Zamanın şeyhlerinin, mescitte olsa bile, namaz kılmayı murad eden biri olsa da – et-Tuhfe müellifinin “mescit, namaz kılan, kıraat eden ve vaaz eden için vakıftır” sözü; el-Envâr müellifinin “kıraat halkasına oturmak ve onu dinlemek sünnettir” sözü ve bu şekilde dışarı çıkartmanın kötülüğüne delâlet eden şeylerin varlığıyla birlikte- hatm-i hâcegân şeklinde tabir olunan (belli) sûrelerin okunduğu meclise gelen kimseyi çıkartmasının hükmü nedir?

Cevap: Her yerden/mekândan bu şekilde dışarı çıkartmanın kötü olduğunda şüphe yoktur. Mescitte bu durum daha da kötüdür. Böyle yapan azdır fakat

bunun kötülüğünden ancak çıkarılan kimsenin kıraate iştiraki istememesi ya da onu dinlemekte isteksiz olması durumunda kurtulunabilir. Bunun ispatı, o kimse onların okuduklarını ya da Kur'ân'ın tamamını onlarla birlikte olmadan okusa yahut da onların halkasında oturmaksızın onlarda meydana gelen şeylere muttali olmadan onları dinlese onu engellememeleridir. Bilakis bu dışarı çıkartmanın, onlarda meydana gelen şeylere muttali olmasının kerahati sebebiyle olduğunu söylemek mümkündür. Zira onlardan bazılarında vâridat hâsıl olur da ona katlanamayarak kendinden geçer ya da görünümü değiştiren ve bakışı korkutan, dış görünüşünü çirkinleştiren, hareketlerini düzenden çıkararak (bir durum) başına gelir. Belki de bu durum, onlardan olmayıp onların yanına gelen kimsenin alay etmesine, onları küçümsemesine sebep olacaktır. Ne var ki onlar, yabancıların gelişinden böyle bir durumla ilgili emin olduklarında -mescitte bulunmaları bir tarafa evlerine bile girmiş olsalar- onu engellemezler. Bu da onun, sâliklerin ahvalini bilen salih, vâridât dalgalarının kendilerini çarptığında onlardan sâdir olan şeyler hususunda onları mazur gören biri olması sebebiyledir. Bu maksada binaen yapılan dışarı çıkartmada bir beis ya da bu gaye için onun mübahlığında bir şüphe (olacağını) zannetmiyorum. Yabancıların inançlı bir Müslüman değil de tenkitçi bir münkir olması da muhtemeldir ki, onun bulunması – onu denemelerine göre– rikkate, feyze ve meclisin, mecliste bulunanın halinin diğerine in'ikâsı için bir mekân olmasına engeldir. Şüphesiz ki, beyaz (elbise) kir kaldırmaz. Onlar, sevdiğinden ayrı kaldıklarında, bu ayrılığın şekli, süresi ve sonucu her ne olursa olsun, (bunun şekli her ne olursa olsun) hatta bir yabancıya yakınlaşmak bile olsa rahat hissetmezler. – Dedikleri gibi – def-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır (Mefsedetin/kötülüğün giderilmesi, bir menfaatin/faydanın sağlanmasından evlâdır). Bunun için dışarı çıkartılanın halinin meclistekilere in'ikâsından korkulduğu gibi onların halinin ona yansımalarının da umulması reddolunamaz. Dolayısıyla iyice düşün. Anlatıldığına göre Cüneyd (k.s.) –ki o, bildiğin biridir– müridlerini ağyardan halvette (herkesten uzak bir yerde) topladı. Onlar zikir ve tefekkürle meşgul oldular ancak alışmış oldukları (haller) onlarda hâsıl olmadı. Bunun üzerine o, şöyle dedi: İçinizde kendisi sebebiyle feyzen mahrum

⁴⁵ Sahv, kulun, yitirdiği hislerini tekrar kazanması şeklinde tanımlanır. Zıddı, sekr (sarhoşluk) halidir. (Ethem Cebecioğlu, s. 414.)

⁴⁶ Sekr, kalbe gelen varidin etkisiyle, sâlikin ihsastan sıyrılıp, gaybete düşmesidir. Zıddı, ayıklığı ifade eden sahv hâlidir. (Ethem Cebecioğlu, s. 424.)

edildiğiniz bir yabancı var mı? Bakın! Onlar da baktılar ve hayır (yok) dediler. O, (o halde) ondan bir iz var mı? Bakın! dedi. Onlar baktılar ve inkârcı birinin terliğini buldular. Bunun üzerine o (k.s.) şöyle dedi: Bundan dolayı yok edildiniz (mahrum edildiniz). Düşün ki, bu, inkârcı birinin terliğinin hali olduğunda, o bizatihi gelmiş olsa ve halka ehli, onun elinin ayası için yarış etseler (durum) nasıl olurdu! Birinciden hâsıl olan (sonuç) dışarı çıkartılanın maslahatı için; ikinciden hâsıl olan ise namaz kılanın kafasını karıştıracak şekilde kıraat edenin engellenmesinde olduğu gibi dışarı çıkaran kimsenin maslahatı içindir. Her ikisinden hâsıl olan (her ikisinden çıkan sonuç) onun için kıraat ya da dinleme sevabının hâsıl olmamasını istemek değildir. Belki de bu makamda rivayet olunan sahih hadisten bilgilenmek mümkündür ki onu el-Hâkim Müstedrek’inde Ya’lâ b. Şeddâd’dan tahrir etmiştir. Ya’lâ babam Şeddâd b. Evs bana hadis olarak rivayet etti -Ubâde b. Sâmit de onu tasdik ederek (orada) bulunuyordu- ve şöyle dedi: Resûlullâh (s.a.v.) ile beraberdik. Bize, Aranızda “غريب / yabancı” yani ehl-i kitaptan bir kimse var mı?” diye sordu. Biz de “Hayır, ya Resûlellâh” dedik. Sonra kapının kapatılmasını emretti ve şöyle dedi: “Ellerinizi kaldırın ve Lâilahe illallah deyin.” Bunun üzerine bir müddet ellerimizi kaldırdık (ve Lâilahe illallah dedik). Sonra Resûlullâh (s.a.v.) elini indirdi ve “Ey Allah’ım! Sen Beni bu kelime ile gönderdin, Bana bunu emrettin ve onda bana cenneti vadettin. Şüphesiz Sen, vaadinden dönmezsin.” buyurdu. Sonra da şöyle devam etti: “Müjdeler olsun size! Zira Allah hepinizi affetti.” Aynı şekilde Müslim’in sahih rivayetiyle (de bilgilenmek mümkündür) ki “Resûlullâh (s.a.v.) Kâbe’ye girdi ve müteakiben kapıyı kapadı.” -Hadis- Nevevî (rh.a.) şöyle demiştir: Resûlullâh (s.a.v.) onu, ancak kalbi daha sakın olsun, huşûsu daha yoğun olsun ve insanlar toplanıp (oraya) girmesinler diye ya da (insanlar) izdiham yapıp kendilerine bir zarar gelir, bunun üzerine onların gürültüsü sebebiyle bu durum O’nu rahatsız eder diye kapatmıştır. -(Nevevî’nin sözü) sona erdi.- (Ka’be’ye girdiğinde) Resûlullâh’ın (s.a.v.) beraberinde Üsâme ve Bilâl (r.a.hüma) vardı. Bu sebeple gafil olma! Aynı şekilde insafı olanın da malumu olduğu üzere, daha önce geçen rivayette zikredilen “الغريب / yabancı” kelimesinin “ehl-i kitap” olarak tefsiri belirlenmemiştir. İyi düşün! Bu, cevap hakkında bildiklerimin sonudur ki -Andolsun -

herhangi bir kitapta buna rastlamadım. Şayet bununla ikna hâsıl oldu ise budur, değilse (ikna hâsıl olmadı ise) fikir ve önder ateşini talep et ki; belki ateşin yanında rehberini bulursun. Bir de bil ki; bunun gibi onların yabancıyı cemiyetlerinden çıkartmalarının, aralarında bilinen teveccüh sebebiyle olduğu da söylenir. Onların, orada çıkarma üzerine rabitaları, hatme-i hâcegândaki dışarı çıkarmaları üzerine olan rabitaları daha güçlüdür. Hâsılı kelam; irfân sahiplerinin muhabbetini inkârdan sakın ki sakın!

On Üçüncü Soru: Zamanın seçkinlerinin (meşayihin) tâbilerine, “ehl-i kitabın yemeklerini yemeyi kalbi katılaştırır ve kararır” diyerek nehyetmelerinin hükmü nedir? Bu, haram kılmak ya da el-İbâb şârihinin⁴⁷, “ehl-i kitabın yemeğinden kaçınmak bid’at-ı seyyiedir” -(Şarihin sözü) sona erdi.- sözünün muktezasınca bid’at-ı seyyie midir?

Cevap: Bu nehiy, Allah Teâlâ’nın nuruyla bakan kâmil bir müşşidden ne zaman sâdir oldu ki kabul edilsin! Söylenilen (bu söz) olmasaydı şöyle derdim: Bundan dolayı el-İbâb şârihinin sözü denize atılır. Akıl sahiplerinin malumu olduğu üzere bu, bir şeyi haram kılma babından değildir. İmamların birinden rivayet edilmiştir ki -zannımca o, İmam Ahmed’dir (r.a.)- o, halifenin hapishanesinde iken kızı ona yemek getirmişti de o, ona ulaşamadığı için yemeği ona ulaştırınsınlar diye onu bekçilere verdi. Onlar yemeği ona getirdiklerinde ondan hiçbir şey yemedi. Kendisine “bu, ailenin yemeği” denildiğinde; “evet, fakat onu taşıyan ve getiren el, zalimdir -yani bekçilerin eli-” dedi. Bunun benzeri, meşayihden bazıları hakkında da anlatılır ki onlar, cünüp ya da abdestsiz kimselerin hazırladığı yemeği yemezlerdi ve yemeği hazırlayan kişinin temizliğini ve doğruluğunu araştırırlardı. Resûlullâh’ın (s.a.v.) ve ashabının (r.a.hum) (ehl-i kitabın yemeğinden) yemesi helallik ifadesini te’kid içindir. Bununla birlikte Resûlullâh (s.a.v.) ve sahabe-i kirâm, kendisinden zulmetin uzak durduğu bir nur ve etrafında kasvetin dolaşmadığı rikkat-i kalb üzere idiler. Düşün, tefekkür et! Allah en iyi bilen ve en iyi haberdar olandır.

On Dördüncü Soru: Bir kimse, lezzetleri tadararak, gösterişli elbiseler giyinerek, dokuz zira’dan yüksek bina yaparak ve divanın önüne kurulmayı tamah ederek zühdünü bozduğunda ve orada bir davet verdiğinde; el-Erbaîn şarihinin “zühdü ve verâi olmayan birinin meclisine katılmak bid’at-i seyyiedir”

⁴⁷ *el-İbâb* adlı eserin şarihi Şihâbüddin Ahmed b. Hacer el-Heytemî’dir ve eserin tam adı *el-İbâb şerhu’l-ibâb*’dır. *el-İbâb*’ın müellifi ise şâfiî fakihlerinden Safiyüddin Ahmed b. Ömer el-Müzeccid ez-

Zebidî’dir. Eserin tam adı, *el-İbâbu’l-muhîb bi mu’zami nusûs eş-şâfiî ve’l-ashâb*’dır. (Hayrüddin ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, 1-11, Beyrut 1969, c. 1, s. 188, 234.)

– (Şarihin sözü) sona erdi.- sözüne rağmen onun meclisine katılmak uygun olur mu?

Cevap: Zühd ve vera' sahibi olmayan birinin meclisine katılmak ve onun elinde sülûka girmek uygun değildir. Bilakis demişlerdir ki, nakıs birinin elinde sülûka girmektense sülûku terk etmek daha hayırlıdır. Fakat sürekli olmaksızın zühdün kasden ihlali zarar vermez. Cüneyd'e (k.s.), "Arif zina eder mi?" denildiğinde şöyle cevap vermiştir: "Allah'ın emri, mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir." Sonra bilinmesi gerekir ki, lezzetleri tatmak, aynı şekilde gösterişli elbiseler giyinmek genel anlamıyla zühdü ve vera'ı ihlal değildir. Zira vera', haramlara düşme korkusuyla şehvetlerden sakınmaktır. Dünyanın değerini düşürerek ve ondan yüz çevirerek salih amellere ve zühdde devam etmek olduğu da söylenmiştir. Ahiret rahatı için dünyanın rahatını terk olduğu da denilir. Elinin muhtaç olduğu şeylerden, kalbini boşaltmandır da denilmiştir. Haram olmayan gösterişli elbiseler giyinmek, kalben rıza göstermeksizin, kalbin onlara bir bağı olmaksızın ve ilgilenmeksizin şer'î bir gaye ile olabilir. Nitekim (bu), velâyete ermiş meşayih-i kiramın birçoğunun başına gelmiştir. Hatta (bu), Resûlullâh'ın (s.a.v.) başına da gelmiştir ki, eserleri inceleyenlere de (bu durum) malumdur. Aynı şekilde lezzetleri tatmak (da böyledir.) Hz. Osman'ın (r.a.) yaptığı bal tatlısını Resûlullâh'ın (s.a.v.) yediği sahihtir. Resûlullâh'ın (s.a.v.) zahidlerin ve vera' sahiplerinin efendisi olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Bunun benzerleri dokuz zirâ'dan yüksek bina yapma hususunda da söylenir. Zira bu, mutlak manada nehyedilmiş değildir. Buna ihtiyaç varken nasıl (nehyedilsin ki)! – Bunun açıklaması, ilgili yerdedir.– Belki de aynı şeyler divanın önüne kurulmayı tamah etme hususunda da söylenebilir. Zira bu durum, daha önce ihlal olması ve olmaması şartıyla işaret edilen konuyu birlikte düşündüğünde mutlak olarak vera' ve zühdü ihlal değildir. Bugün birçok cahil kimse dünya köpeklerinin meclisinde toplanıyorlar ve onlar zühd ve vera'ı hatırlamıyorlar bile. Tarikat ehline bazı kimseler önderlik etmektedirler ki onlar, şeriat ehline göre ayaktaki terliklerden/nalınlarından daha değersizdirler. Vah! Turuk-u aliyeye vah! Bugün bu musibete nasıl düşer oldun!

⁴⁸ Beyit, Ali b. Ahmed el-Müeddib el-Fâlî'ye (ö. 448/1057) aittir. (Bkz.: Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-alâm, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî*, Lübnan 1407/1987, c. 30, s. 183.)

(Koyun) Öyle zayıfladı ki, zayıflığından görünür oldu

Böbrekleri. Hatta bütün müflisler onda pazarlık yapar oldu.⁴⁸

Allah Teâlâ'dan, Turuk-u aliyeyi, bunların ellerinden kurtarmasını ve onlara dost olanları Gayretullah'ın kılıcıyla yok etmesini diliyoruz.

On Beşinci Soru: Allâme İbn Hacer el-Fetâvâ'sında, "kalbî zikir için bir sevap olmadığı hususunda fukaha ittifak etmiştir" demektedir. İmam Nevevî ise "kalben ve lisanen yapılan zikir kalbî zikirden daha efdaldır" demektedir. Kalbî zikrin bir faziletinin bulunduğu ve onun için bir sevabın da bulunduğu aşikârdır. Bu durumda uzlaştırma nasıl olacaktır?

Cevap: Soru soran kişi (görüşleri) naklederken karıştırma, bozma yapmıştır. İbn Hacer'in el-Fetâvâ el-Hadîsiyye'sindeki ifade aynen şöyledir: Nevevî'nin, Müslim'in şerhindeki mecâlisü's-zikr bahsinin sonunda geçen "huzur-u kalple beraber lisanen yapılan zikir, kalbî zikirden daha efdaldır" – (Nevevî'nin sözü) sona erdi.- sözü soruldu. Onun sözünden, özürlü olduğunda kalben yapmadan sadece dille Allah Teâlâ'yı zikrettiğinde fazilet elde ettiği (hükümü) alınabilir mi? Yoksa alınamaz mı? Özürsüz olarak lisanıyla değil de kalbiyle (içinden) okuduğunda fazileti elde eder mi? Yoksa elde etmez mi? "Kalben zikirde fazilet yoktur" sözüyle, zikrin, lafızıyla ibadet olunan bir zikir olması yönüyle cevap vermiştir. Ancak kalbiyle, Allah Teâlâ'nın tenzih edilmesi ve O'nun yüceltilmesi manasını celbetmesi yönüyle bunda bir fazilet vardır. Bununla, Nevevî'nin mezkûr sözü ile onların "Kalben zikirde sevap yoktur" sözü cem' edilir. Onda (kalben zikirde) sevap olmadığını söyleyen, onun lafız yönünü murad etmiş; onda sevap olduğunu söyleyen ise –zikrettiğimiz gibi– huzur-u kalp yönünü murad etmiştir. Bunu düşün, tefekkür et! Zira bu, önemlidir. Bu hususta özürlü ile diğerleri arasında bir fark da yoktur. Allah Teâlâ en iyi bilendir. –el-Fetâvâ'nın sözü sona erdi.– İbn Hacer, el-Fetâvâ'daki başka bir yerde birkaç sayfa ilerledikten sonra şöyle demektedir: "Zikr-i hafî ile sadece kalple (yapılan zikir) ve sadece kendisinin duyup başkasının duymayacağı şekilde kalple ve dille (yapılan zikir) murad edilir. Bununla ilgili olarak "Zikrin en hayırlısı hafî olandır."⁴⁹ (şeklindeki hadis-i şerif) vardır. Yani o,

⁴⁹ Hadis-i şerifin tamamı " عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي / Zikrin en hayırlısı hafî ve rızkın en hayırlısı, yeterli olandır." şeklindedir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvud ve dğr. Müessesetü'r-Risale, II. bsk., 1420/1999, c. 3, s. 76 (1477).

kendisine riya karışmadığı için (en hayırlıdır). Kendisinin duymayacağı şekilde olana gelince o, dilinin hareketini önemsemeyen ancak önem verilen sadece onun kalbinde olmalıdır. İmamlarımızdan bir grubun ve diğer bazılarının, “tek başına kalben zikirde ve kendisinin duymayacağı şekilde lisanen ve kalben zikirde sevap yoktur” dedikleri için bunun özel zikir yönüyle sevap olmadığına hamledilmesi gerekir. Kalbin bununla meşgul olması, onun manalarını tefekkür etmesi ve müşahadede istiğrak etmesine gelince şüphesiz ki, bu, delillerin muktezasınca, bu şerefinden ötürü büyük sevapla mükâfatlandırılır. Beyhakî'nin (naklettiği), “Hafaza meleklerinin duyduğu zikir, onların duymadığı zikri (sevap yönünden) yetmiş kat geçer.”⁵⁰ haberi de bunu desteklemektedir. –el-Heytemî'nin sözü sona erdi.–⁵¹ Bundan önce yukarıda geçen sözdeki onun ve onların (diğerlerinin) ifadesinden murad bütün fukahanın sözü olmadığı, aksine onlardan bir grubun sözü olduğu anlaşılır. İki sözün tamamından, sorunun cevabı ve ondaki karıştırma, bozulma anlaşılır.

On Altıncı Soru: Tarikat ehlinin, kendisine zikir tarifinin uymadığı, kalben Allah'ı (sadece Lafzatullah'la) zikreden kimseler vardır. Zira o, müfredir⁵². Zikrin tarifi, senâ ve dua için kullanılan söz, şeklindedir. Müfredde ise bağlam yoktur. İmam Nevevî Fetâvâ'sında müfredin zikir olmadığını yazmıştır. Aynı şekilde o, kalp ile manasını celbetmekle sevap hâsıl olması için, O'nu tenzih etmeye ve yüceltmeye delâlet etmez. Bu hususta tarikat ehlinin tamamı nasıl mutabık kalmıştır?

Cevap: Kelamda olduğu gibi müfredin de zikir olması gerekir. Çünkü zikir, eğer dil ile olursa o, susmanın ve sessizliğin karşılığı olur. Kalple olduğunda –ki buna ÷/zel harfinin dammeli okuşuyla zükira/ذُكْرٌ denir– ise gafletin ya da dâhili susmanın veyahut da kendi kendine konuşmanın karşılığı olur. Hangisi olursa olsun şüphesiz ki o, müfredde gerçekleşir. İmam Malik'in dediği gibi Resûlullah (s.a.v.) dışında

herkesin sözü kabul de edilir, ret de edilir. Burada İmam Nevevî'nin (r.a.) sözü reddedildiğinde bu onun haşmetini eksiltmez. Nitekim onun da kendisinden daha faziletli olan üç mezhebin imamı Ebû Hanife, Mâlik ve Ahmed'in (r.a.hum) görüşlerini kabul etmemesi gibi bir durum başına gelmiştir. Bizler onun (r.a.) ayakkabısının tozundan daha aşağı mertebede olmamızla birlikte bu meselede onun görüşünü kabul etmememizde bizim için bir beis yoktur. İsm-i celîl, –sahih görüşe göre özel isim olması göz önünde bulundurulsa bile– Zât-ı baht (halis), ayrıcalıklı zât için konulmuştur ki, kendileriyle tanınan vasıflar itibarıyla tenzih etme ve yüceltmeye delalet eder. –Kerem/asalet vasfıyla da kesin bir bilinme yoktur.– Bu itibarla “O, göklerde de Allah, yerde de / وهو الله في السموات وفي الأرض”⁵³ ayetinde ona (Lafzatullah'a) cer harfi tealluk etmiştir. Soru soranın kastettiği bu topluluk, Lafzatullah'la kalben zikri, vukûf-i kalbî⁵⁴ olarak isimlendirdikleri şekilde olursa ancak kabul ediyorlar. Bu da, zâkirin her Allah Allah deyişinde, teşbih ve benzetme olmaksın Zât'ı, tahayyül etmesidir. Bunda problem yoktur. Boş söze de lüzum yoktur.

On Yedinci Soru: Allâme İbn Hacer el-Fetâvâ'sında şöyle demektedir: “Murakkaa⁵⁵ giyen kimsenin, nefsinin edelele terbiye etmesi; onu mücâhedelerle⁵⁶ ve mükâbedelerle (acılarla katlanarak) ezmesi; sıkıntılara katlanması; acıları yutması; makamları geçmesi; örnek alınan, kendilerine tabi olunan meşayih kendine rehber edinmesi; sadıklarla ve ermişlerle dostluk etmesi; dinin ahkâmını bilmesi, onun usûl ve furuunun sınırlarını koyması gerekir. Kim bu vasıfları taşıyorsa, onun şeyhliği üzerine almasına (şeyhliğe kalkışmasına) izin verilmez.” Bu vasıflarla ilişkisi olmayan ve yüz bin menzil uzak olan kişi üzerinde insanların ittifak etmesi hususunda cevap nedir?

Cevap: Bu hususta bir icmâ yoktur. Ancak bu sadece sokak takımından bir güruhun ve büyük bir kıymete sahip olduğunu zanneden, aynı zamanda ne bir kervandan ne de herhangi bir fırkadan sayılmayan

⁵⁰ Hadis, metinde eksik yer almaktadır. Tamamı şöyledir: “الذکر الذي لا الذکر الذي تسمعه الحفظه سبعين ضعفاً”⁵⁰ Tercüme de buna göre verilmiştir. (Bkz.: el-Heytemî, s. 53.)

⁵¹ el-Heytemî, s. 53.

⁵² Müfred lafzın, alfabe harflerinin adları gibi bir mâna için vazedilmemiş ve kelimelerin lafzı gibi bir mâna için vazedilmiş olmak üzere ikiye ayrılabilmesi belirtilmektedir ki müfred lafız terimi genellikle bu ikinci anlamda kullanılmaktadır. (Sedat Şensoy, “Lafız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27, s. 43.)

⁵³ En'âm 6/3.

⁵⁴ Vukûf-i kalbi Nakşibendiye'nin rabîta, zikir, murakabe, hıfz-ı nispet ve sohbet-i şeyh gibi altı esasından biridir. Sâlikin her çeşit bağdan, bilinen, düşünülen, hatır ve hayalden geçirilen her türlü

fikir, hayal ve histen tecerrüd edip tam bir teveccühle kalbine teveccüh etmesine, sonra basiret gözüyle kalbin hakikatine, nazarını yoğunlaştırmasına ve bu suretle kalbinde ilahi sırların zuhur etmesini beklemesine vukuf-i kalbi denir. (Süleyman Uludağ, s. 382.)

⁵⁵ Murakkaa, sâf, abâ, sûfilerin giydikleri basit, eski, yamalı ve değersiz bir elbisedir. Melamet ehli hariç, diğer sûfilerin çoğu bu elbiseye önem ve değer verirler. Bu, evliyanın zineti, vefa ehlinin kıyafetidir; vefa ehli için saf elbisesidir. Vefa ehli iki âlemden soyutlanmış ve alışkanlıklarından kopmuş olmanın bir simgesi olarak bu elbiseyi giyer. (Süleyman Uludağ, s. 256.)

⁵⁶ Mücâhede, Şeriatça istenen fakat nefse zor gelen şeyleri nefsi emmareye yükleyerek onunla savaştırma. (Süleyman Uludağ, s. 259.)

kimselerden oluşan kalabalığın ittifakıdır. Şayet ulema-i muhakkikînden bazıları bu gruplarla hemfikir olursa işte o, emel bataklığında bozulan; rüşd ve adalet yolundan sapan ve dönen; o murakkaa bulutlarından bir şimşegın kendisini çarptığı, susuzluk çekenin susuzluğunu gideren bir yağmur bulutunun olması yetip de onun peşi sıra giden kimselerdendir. Bu, onun, ehl-i dünyanın ve onun yöneticilerinin büyük çoğunluğunun kalbinin, hakkında icma edilen şey meylettiğini görmesi; onlara aklın ötesinde tuzak kurup onları avlaması; tafsilatında naklin sınırları az gelen bir hilenin kulacını uzatarak onları götürmesi sebebiyledir. Bu sebeple için Ehl-i ilimden birçoğu, onların hırslarının ipleripeşinden götürmüş ve -Allah hayrını artırmasın- asilerinin ve tabilerinin yolunu da tanzim etmiştir.

Ehl-i ilim ilmi muhafaza etse ilim de onu muhafaza eder

Onu insanların kalbinde yüceltseler o da onları yüceltir

Fakat ona ihanet ettiler o da önemsiz oldu. Kırlettiller

Tamahlarıyla rengi soluncaya kadar yüzünü⁵⁷ Dini, şerrin tamamıyla bundan attı ve şeriatının kanadının küçük büyük bütün tüylerini kırptı. Bunda hiçbir şekilde garip bir durum görmüyorum. Zira (hadis-i şerifte şöyle) geçmektedir: “İslam garip olarak başlamıştır, başladığı gibi tekrar garipliğe dönecektir.”

Bu devam eder ve onda bir değişim olmazsa

Ne bir ölüye ağlanır ne de bir doğana sevinilir.⁵⁸

Allah Teâlâ’dan, Şeriat Sahibi’nin (s.a.v.) hürmetine, bizleri daha büyüğünden korumasını dileriz.

On Sekizinci Soru: Bir tarikata binleri dâhil etmekle birlikte nasıl “Allah’a ulaşan yollar, mahlûkatın nefesleri sayısındadır.”⁵⁹ diyorlar?

Cevap: Şeriat-i mutahhara da olduğu gibi bilinen tarikatlardan her bir tarikatın geniş özelliği vardır. Her bir topluluğun patikasından şeriatla bir yol vardır. Tecelliyatın farklılığı sebebiyle, bir kimsenin Mevlâsına (azze ve celle) ulaştığı yoldan başka biri

ulaşamayabilir. Onların “mahlûkatın nefesleri sayısınca” sözünden murad sadece teksirdir (kesretten kinayedir). Bu yollardan muradın, şanı yüce Allah Teâlâ’nın huzuruna yönelen sâliklere tecelliyâtının olması da caizdir. Şanı yüce olan Allah’ın her an ve her nefeste her bir sâlike has bir tecellisi vardır ve bir tecellide iki kişi iştirak etmez. Onların belirttiği üzere bir tecelli bir kişi için tekrar da etmez. Onların yukarıda geçen sözünden murad aynı şekilde sadece çoğaltmadır. Şöyle de denilebilir: Allah’a ulaşan yollardan murad –ki o yollar (mahlûkatın) nefeslerinden (sayıca) daha çoktur- sûfi efendiler nezdinde meşhur olan ve bilinen yolların dışındakilerdir. Kendisiyle Allah Teâlâ hakkında delil getirilen şeyleri kastediyorum (şeylerdir demek istiyorum). Bu da O’nun teklifi yönünden mahlûkatın nefeslerinden çok çok fazladır.

Her şeyde O’na dair bir delil vardır

O’nun bir olduğuna delalet eden⁶⁰

Her takdire göre soru soranın zikrettiği iki durum arasında çelişki yoktur. Sonra bilinmesi gerekir ki, tarikatın bölümlerinin/dallarının o tarikata nisbeti, şeriatın bölümlerinin ona nisbeti gibidir ki onlar şeriatla ulaşan yollardır. İstersen, “bilinen mezheplerin ona nisbeti gibi” de diyebilirsin. Bunların hepsi tek bir yol sayılır. O da “Hz. Peygamber (s.a.v.) bize bir çizgi çizdi...”⁶¹ hadisinde işaret edilen Allah Teâlâ’nın yoludur. İyi düşün!

On dokuzuncu soru: Gazâlî’nin İhyâ’daki “Bid’atçının imanı çekip alınır” sözü ve fukahânın “Fasık ve bid’atçının arkasında namaz kılmak mekruhtur” sözü ile onların “Bid’atçının şahitliği, bid’ata davet etmedikçe reddolunmaz” sözleri arasında uzlaştırma nasıl olur?

Cevap: Bir şahsın arkasında namaz kılmanın kerahati ile onun şahitliğinin reddi arasında bir bağlantı yoktur. Aksine mekruh olması bir yana onun arkasında namaz sahih olmayabilir ve şahitliği kabul edilebilir. Kadının arkasında namaz kılma hususunda olduğu gibi. Zira onun arkasında namaz –Yerinde izah edildiği gibi– sahih olmaz ve bazı hadiselerde onun şahitliği kabul

⁵⁷ Beyitler, Ebu’l-Hasen Alî b. Abdilazîz el-Kâdî el-Cürçânî’ye (ö. 392/1001-1002) aittir. (Bkz.: Tabakâtü’ş-Şâfiyyeti’l-kübrâ, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, 1-10, Kahire 1413/1992, c. 3, s. 460-461.)

⁵⁸ Beyit, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî’ye (ö. 388/998) aittir. (Bkz.: Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Kitâbü’l-uzle*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 1410/1990, s. 188.)

⁵⁹ Bkz.: Ebû Abdirrahmân es-Sülemî, *Tabakâtu’s-sûfiyye*, tah. Ahmed eş-Şirbâsî, Müessetü Dârü’ş-şâb, 1998, s. 131, 161.

⁶⁰ Beyit, Abbâsî devri şairlerinden Ebû’l-Atâhiye Ebû İshâk İsmâil b. el-Kâsım b. Süveyd’e (ö. 210/825) aittir. (Bkz.: *Dîvânu Ebi’l-Atâhiye*, Dârü Beyrût li’-tübâati ve’n-neşr, Beyrut 1406/1986, s. 122.)

⁶¹ Hadisin tamamı şöyledir: Câbir b. Abdillâh’tan (r.a.) şöyle söylediği rivayet edilmiştir: Biz Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında idik. Bir çizgi çizdi. O’nun sağına ve soluna da ikişer çizgi çizdikten sonra mübarek elini ortadaki çizginin üzerine koyup; “Bu Allah’ın yoludur.” buyurdu. Arkasından da şu ayet-i kerimeyi okudu: “Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah’ın yolundan ayırır. (En’âm, 6/153.)” (İbn Mace, Mukaddime, 1, (hadis no: 11).)

edilir. Bir şahsın arkasında namaz sahih olabilir ve mekruh da olmaz ancak genel manada şahitliği kabul edilmeyebilir. Bu da baba ile oğlu arasındaki durum gibidir. Nitekim onlardan birinin diğeri arkasında namazı kerahet olmaksızın sahihtir ancak birinin diğeri için şahitliği kabul edilmez. Bu ancak (imama) uyma konusunun sahih ve mekruh olmasının, şahitliğin kabul ve red konusundan ayrı olması sebebiyledir. İmanın çekip alınması, her bid'atçının durumu hakkında kabul etmediğimiz ve hakkında malumatımız olmayan bir konudur. Aksi halde bid'atçı olduğu bilinen birinin arkasında namaz kılmamız, onu Müslümanların kabristanlığına defnetmememiz gerekir. Bilakis onunla, ölmeden önce Yahudi veya Hristiyan olarak bildiğimiz birine yaptığımız muamele ile davranırız. Yine de durum ittifakla böyle değildir. Bu bir gayb olduğunda; zahir de İslam olduğunda ve bid'ata davet etmeksizin mücerret bid'atla fıkı olmadığında, bid'atlarında ısrar etmeyen bid'atçıların şahitliğini kabul etmemiz gerekir. Hâsılı kelam ölüm anında imanın çekip alınması veya alınmaması konusu başka, şahitliğin kabul ve red konusu başka bir şeydir. Düşün, tefekkür et!

Yirminci Soru: Bir kimse, birine salâhı (takvası, vera'ı) olduğu zannıyla bir şey verse, o kişi de salâhı olmayan biri olsa, onun verilen şeyi alması helal midir yoksa değil midir?

Cevap: Onu alması helal olmaz haram olur. Fakihler, bir kimse diğeri bir kimseye bir özellik üzere bir şeyi verir ve o kimsede bu özellik bulunmazsa, onun verilen almasının haram olduğunu açıklamışlardır.

Yirmi Birinci Soru: Heytemî el-Fetâvâ'sında "Kim dünyaya uyum sağlama yoluyla yaklaşırsa bu zulmetten (nurun gitmesinden) daha kötüdür." demektedir. Dünyaya ilim yoluyla yönelen kimsenin durumu da aynı mıdır yoksa değil midir?

Cevap: Evet, kanaatime göre – Lâ Havle velâ Kuvvete illâ Billâhi'l-Aliyyi'l-Azîm – Dünyaya ilim yoluyla yönelen kimsenin durumu da aynıdır. Bana güvenilir kimselerden birinin anlattığı en hoş nükte özetle şöyledir: Bir gün hadiste emîrül-mü'minîn olan Şeyh Alî Efendi es-Süveydî (rh.a.), Efendim ve dayanağım Şeyh Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî el-Müceddid el-Müceddidî (k.s.) hazretlerine şöyle dedi: Ey Efendim, bugün Arap âlimlerinin yaptıklarının aksine Kürt âlimlerinin ekseriyetinin felsefe ile meşguliyetleri ve tefsir, hadis gibi dinî ilimleri terk etmeleri ne kötüdür. Bunun üzerine Mevlânâ Hâlid (k.s.) şöyle dedi: "Her iki grup da ilmiyle denî dünyaya taliptir (dünyayı

ister). Dünyayı "Allah Teâlâ şöyle dedi... Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi..." ile istemek onu "Eflatun şöyle dedi... Aristo şöyle dedi..." ile istemekten daha çirkindir. Zira aşağılık olan istenildiğinde kendisinin benzeri bir aşağılık olanla istenir. Evet, şayet ahireti istemiş olsaydılar Arap âlimlerinin yaptıkları ne kadar da güzel olurdu." Bunun üzerine Şeyh Alî Efendi es-Süveydî sustu ve o, – Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun – bu mecliste sessizliğini muhafaza etti ve bir şey söylemedi. Şeyh'in (k.s.) hayrı Allah Teâlâ'dandır ki, ne kadar da engin fikirli ve ne kadar da hassas. Etraflıca düşün! Dikkat et!

Kaynakça

- [1] Abbâs el-Azzâvî, *Zikrâ Ebi's-senâ el-Âlûsî*, Bağdat 1958.
- [2] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvud ve dğr. Müessesetü'r-Risale, II. bsk., 1420/1999.
- [3] Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd, *Garâibü'l-İğtirâb ve Nüzhetü'l-elbâb fi'z-zehâb ve'l-ikâme ve'l-iyâb*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Arabî, no: 2565.
- [4] Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd, *Garâibü'l-İğtirâb ve Nüzhetü'l-elbâb*, Bağdat 1327.
- [5] Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-meânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-mesânî*, 1-15, thk., Seyyid Muhammed Seyyid-Seyyîd İmrân, Dâru'l-hadîs, Kahire 1426/2005.
- [6] Askerî, Ebû Hilâl, *Dîvânü'l-meânî*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Lübnan 1414/1994.
- [7] Bağdâdî, Abdulkâhir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Kahire 1924.
- [8] Büstî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed, *Dîvânü Ebi'l-feth el-Bustî*, thk. Dürriyye el-Hatîb – Lütfî es-Saffâl, Dimeşk 1410/1989.
- [9] Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay., Ankara 2014.
- [10] Cürçânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rîfât*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, Beyrut 1405.
- [11] Ebü'l-Atâhiye, Ebû İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Süveyd, *Dîvânü Ebi'l-Atâhiye*, Dâru Beyrût li't-tibâati ve'n-neşr, Beyrut 1406/1986.
- [12] Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar neş. İst. 2010.
- [13] es-Sülemî, Ebû Abdîrrahmân, *Tabakâtu's-süfîyye*, tah. Ahmed eş-Şîrbâsî, Müessesetü Dâru's-şa'b, 1998.

- [14]Fazıl Ruşeyd b. Hâlid el-Lübnânî, *Şerhu Divân-ı İbni'l-Fâriz*, 1-2, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Lübnan 1424/2003.
- [15]Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed, *Kitâbü'l-uzle*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 1410/1990.
- [16]Heytemî, İbn Hacer, *el-Fetâvâ el-Hadîsiyye*, Dâru'l-fikir, trs.
- [17]İbn Kalâkıs, *Dîvân-u İbn Kalâkıs*, Neşr: Halîl Mutrân, Mısır 1323/1905.
- [18]İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen-i İbn Mâce*, İst. 1982.
- [19]Muhsin Abdülhamîd, el-Âlûsî Müfessiran, Matbaatu'l-meârif, Bağdat, 1968.
- [20]Öz, Mustafa, "Gâliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, s. 333-337.
- [21]Şensoy, Sedat, "Lafız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28, s. 42-44.
- [22]Şihâbüddîn Ahmed b. Hacele, *Dîvânü's-sabâbe*, Dâru ve Mektebetü'l-hilâl, Beyrut 1407/1987.
- [23]Tuncel, Metin - Abdülkerim Özaydın, "Cizre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, s. 37-39.
- [24]Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İst. 2012.
- [25]Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-alâm*, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Lübnan 1407/1987.
- [26]Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1-3, Kahire 1976.
- [27]Ziriklî, Hayrüddîn, *el-A'lâm*, 1-11, Beyrut 1969.